

munkahely — 1970 és 1994 között az ELTE oktatója, 1992-ben a Pázmány egyik alapító tanára volt —, de talán még jellemzőbben a kor(és évfolyam)társak, majd a volt tanítványok egymásutánja. Nagy hatású és emlékezetes tanárrá rendkívül alapos és szerteágazó tárgyismerete, valamint az a hozzáadott (emberi) érték tették és teszik, mely az értelmezett művek mellett hallgatóit is mindig képes volt kissé önmaguk fölé emelni. Munkáját 1988-ban „Kiváló tanár” kitüntetéssel is elismerték. Főbb kutatási területei Arany János és az 1850-es évek költészete, az 1870-es évek, valamint a századvég prózája, emellett emlékezetes tanulmányokat írt a Nyugat (Móricz) és a késő modernség (Ottlik, Nemes Nagy, Pilinszky) korszakából, de ő végezte el Böszörményi Géza nagy jelentőségű *Recsk*-kötetének sajtó alá rendezését is. Tudományos tevékenységéért 1990-ben Oltványi Ambrus-díjat kapott. Hogy a 19. század második felének irodalma „apák és fiúk” korszakaként is olvasható, azt nála jobban kevesen tudatosították — talán annak is köszönhető ez, hogy saját generációjában is megtapasztalhatta a nemzedéki összetartozást. Erről az összetartozásról tanúskodik az ünnepi kötet számos fontos tanulmánya T. Erdélyi Ilonától Korompay H. Jánosén keresztül Szórényi Lászlóéig. Ugyanehhez a körhöz tartozik a könyv két leginkább esszéisztikus írása, melyek egyike is, másika is — ez pedig nem lehet véletlen — a *Jónás könyvében* találja meg kifutását. Dávidházi Péter egy filológiai morzsától elindulva a közös építkezés ethoszát érzékelteti Ninive példáján, amelyet még az Úr is megszánt, holott lakói „nem tudtak különbséget tenni jobb- és balkezüik között” (*Építéni*). Szávai János Dosztojevszkij utolsó elbeszélének megvilágító erejét értelmezése során jut el a „tudni az igazságot, de nem találni azzal egyenértékű szót” jónási problémájához: „Lehet-e próféta az író? S létezik-e az az Ige, amely azonos ezzel a felsőbbrendű igazsággal?” (*Aletheia, avagy nem találunk szavakat*). Az igaz szó megszállott keresése és (ezt kiegyenlítő) a napról-napra való építkezés biztos értékudata — e kettős törekvés hoz létre minden maradandó alkotást.

A még rendelkezésre álló szűk helyen említek meg néhány Kiczkeno „korszakaihoz” tartozó tanulmányt. Eisemann György *Nemzeti sztereotípiák mint történelmi allegóriák a romantikus magyar lírában* című írásában figyelmeztet: „Az áthagyományozódó nemzeti sztereotípiákkal kapcsolatban a jelenleg adódó legfontosabb feladat nem azok »felvilágosult« totemesítése, előítéletnek bélyegzése, hanem — ahol erről szó lehet — allegorikus (jelentésükben elkülönülő) működésük interpretálása, történetileg aktuális újraelsajátításuk nyomon kísérése. Mindent eleve

sablonnak bélyegezni csakis egy másik sablon felől lehetséges.” Mártonffy Marcell nagy lélegzetvételű tanulmánya a művészet teológiai értelmezéstradíciójának megszakíttóságát vizsgálja Pilinszky reflexióin keresztül, aki belátta „az üdv-történeti magyarázatok elnémulásának tényét és ettől kezdve a kinyilatkoztatás csupán apokrif szövekre bírhatóságának eshetőségét” (*Katolikus historizmus és apokrif magánbeszéd*). Keserü Katalin ihletett gondolatmenete — összegezvén egy Rippl-Rónai és Pitcairn-Knowles-kiállítás tapasztalatait is — a művészbarátság, a művekre és a művészetkonceptiókra is kiható szellemi közösség témáját járja körül (*A barátságról — többféleképpen*).

A Radvánszky Anikó szerkesztette tanulmánykötet gazdag anyagát a teljesség igényével bemutatni nem volt feladata e rövid recenzióknak, a könyv céljához méltóan magas színvonalát azonban talán sikerült érzékeltetnie. Professori Salutem! (PPKE BTK, Piliscsaba, 2008)

KARDEVÁN LAPIS GERGELY

MATÚZ GÁBOR: A LEGBÁTRABB VÁROS

A magyar Országgyűlés 2005-ben a Legbátrabb Város — Civitas Fortissima — címet adományozta Balassagyarmat lakóinak és védőinek, elismerve az 1919-es csehszlovák megszállás idején tanúsított hősies magatartásukat. Az Ipolymenti város helytállása a közelmúltban a Magyar Örökség része lett.

Matúz Gábor dokumentum-játékfilmje emléket állít az egykori események főszereplőinek, Rózsa András, Petrovics József vasutasoknak, Bajatz Rudolf, Víz Zsigmond századosoknak, Rákóczy István kormánybiztosnak és társaiknak, akik a magyar történelem egyik legkilátástalanabb, letragikusabb korszakában egzisztenciájukat, biztonságukat és a legdrágábbat, az életüket tették kockára, s közülük többen — így Rózsa András és Petrovics József — fel is áldozták, hogy megakadályozzák szeretett szülővárosuk elszakítását Magyarországtól. A hódítás igényével a Felvidéket rövid idő alatt elfoglaló és az első világháborúban győztes antant támogatását élvező cseh hadsereg célja ugyanis egyértelműen ez volt, sőt, Balassagyarmat mellett egész Észak-Magyarországot is meg akarták szállni, és beolvasztani újonnan létrehozott államukba, az akkor még nemzetközileg hivatalosan senki által el nem ismert Csehszlovákiába.

Matúz Gábor filmje három rétegből tevődik össze: korabeli (archív) felvételekből, történeszek értékeléséből és játékfilmes elemekből. Az író-rendező balassagyarmati születésű, érzelmi-

leg erősen kötődik szülővárosához, de ez nem akadályozza meg, hogy a legszigorúbban ragaszkodjék a történelmi tényekhez.

1918 őszén, a vesztes világháborút követően egy káoszba süllyedt, „majdnem” Magyarországra érkeztek haza a szörnyű szenvedéseket átélte magyar katonák. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott, Magyarországnak nem voltak nemzetközileg elismert határai, csupán demarkációs vonalai. A környező népek, a csehek, a szlovákok, a szerbek, a románok nagyszabású terveket szöttek az ezeréves magyar állam egymás közötti felosztásáról. Nálunk viszont az akkori honvédelmi miniszter, Linder Béla kijelentette, hogy nem akar többé katonát látni. Az őszirózsás forradalom, a Károlyi Mihály vezetésével magalakult kormány csak a káoszt növelte. A háborúban végtelenül legyengült Magyarország teljesen védtelenül állt az ellenséges népek gyűrűjében. A Felvidék elfoglalása után, 1919. január 15-én a balassagyarmatiak számára bekövetkezik az elképzelhetetlen, megvalósul a rémálom: a cseh hadsereg bevonul és elfoglalja az Ipoly-menti város stratégiai fontos pontjait, mindenekelőtt a vasutat és a laktanyát. A megszállók úgy viselkednek a teljesen védtelen, kiszolgáltatott helyzetben lévő balassagyarmatiakkal, ahogy a mindenkor győztesek szoktak a leigáztatokkal. Gőgösek, önteltek, a legkisebb ellenállást is azonnal megtorolják, maximális behódolást követelnek, mintha bizonyosak lennének abban, hogy hatalmuk örök időkre szól. A szakmájukat magas színvonalon űző, öntudatos és szülőföldjükhöz ezernyi szállal kötődő vasutasok kiszolgáltatottsága totális, mindennapos a személyüket ért megaláztatás, sérelem. Az új hatalom kérileti vezetője — zsupánja —, Bazovszky Lajos egykori ügyvéd sem ismer kíméletet, azonnali megtorlást helyez kilátásba a legcsekélyebb ellenállás esetén is. A balassagyarmatiak azzal is szembesülni kényszerülnek, hogy a központi magyar kormány magukra hagyta őket, mintha a Felvidék mellett Balassagyarmatról is lemondtak volna.

Ebben a kilátástalan helyzetben három lehetőségük marad a város lakosságának: tűrni, ellenállni, vagy elmenekülni a még megmaradt Magyarország területeire. S ők választanak: az ellenállást. A közalkalmazottak nem teszik le az esküt az új hatalomnak, a civilek pedig a vasutasok vezetésével szervezni kezdik a fegyveres ellenállást. Segítségükre van ebben két százados, Bajatz Rudolf és Vízzy Zsigmond. Egy balul végződött katonai akciót követően a civilek — vasutasok, diákok, munkások, de asszonyok is — veszik elő a háborúból hazahozott, elrejtett fegyvereket, s állandó járőrzéseikkel azt a látszatot keltik, hogy sokan vannak, többen, mint a megszálló csehek. A hódítók

egyetlen pillanatig sem lehetnek nyugalomban. Az idegek harca ez, s végül a gyarmatiak győzelmével végződik: a mindvégig határozottan, a város maximális érdekeit szem előtt tartva tárgyaló, felelős államférfiként viselkedő Rákóczy István kormánybiztos Budapesten eléri, hogy a magyar kormány küldjön katonákat Balassagyarmat lakóinak a védelmére. Ez végül bekövetkezik, s vele együtt a város felszabadítása is.

A film egyik legdrámaibb jelenete az, amikor Rózsa András egy feszületet ad az egyik elfogott cseh katona kezébe, s magyarul esketi meg, hogy ellenséges szándékkal soha többé magyar földre nem teszi be a lábát. Majd hosszasan a fejére irányítja a pisztolyt, de végül leereszti. Nem a bosszú vágya az, ami élteti ezeket az egyszerű, de hőssé váló embereket, hanem a békességre való törekvés, a természetes jog ahhoz, hogy szabadon élhessenek a saját hazájukban, szülőföldjükhöz.

Matúz Gábor filmje azt is megvilágítja, hogy a magyar történelemben mindig voltak olyan személyek — lent és fent is egyaránt —, akik a tragikus kiélezett helyzetekben felnőttek a feladat rendkívüliségéhez, s pontosan tudták, hogy mit kell tenniük a közösség, a haza érdekében. Cselekedtek bátran, felelősségteljesen, egyéni érdekeiket félretéve, nem mérlegelve a számukra esetleg kedvezőtlen — akár halállal is végződő — következményeket. Ez pedig jelenlegi, anyagi, fizikai, lelki és szellemi nyomorúságunk ellenére is reménységgel tölthet el bennünket a jövőt illetően.

Egyetérthetünk az író-rendezővel: „Volt egy város, amelynek a polgárai, amikor látszólag már minden elveszett, képesek voltak leküzdeni a tehetetlenséget, összefogni és fordítani egyet a történelem szekerén, megmentve nemcsak Balassagyarmat, de egész Magyarország becületét. Véraldozatuk nem tudta útját állni a külső és belső országvesztésnek, Trianonnak és a vörös terrornak, ám egy üzenetet mégis örökül hagytak az utókornak: a bátorság, a hit és a hazaszeretet nem ismer lehetetlent, és sohasem hiábavaló. Hősiességük és kitartásuk mindörökké beleégett a történelembe, és minden magyar lelkébe.”

Balassagyarmat hős védőire és lakosaira tökéletesen illenek a fenti eseményekkel szinte egy időben meghalt költőóriás, Ady Endre sorai: „Csak akkor születtek nagy dolgok, / Ha bátrak voltak, akik mertek / S ha százszor tudtak bátrak lenni, / Százszor bátrak és viharverték.” (A legbátrabb város. Írta és rendezte: Matúz Gábor; Narrátor: Szersén Gyula; Szereplők: Dánielfy Zsolt, Gáspár Tibor, Ifj. Jászai László, Kelemen István, Szakács Tibor, Tóth Tamás, Urmai Gábor, Baranyi Gábor, Csabai János és Deáky Szandra; Gyártó: Közép-európai Média Intézet Kft., 2009)

BODNÁR DÁNIEL